

המילה וכוחה יו"ר המושב: י. גתי

הרטוריקה: אומנות הבניית המציאות

י. גתי

המכללה האקדמאית בית ברל, המחלקה ליישוב סכסוכים אוניברסיטת תל-אביב,
אוניברסיטת קייפ טאון (לשעבר ראש המכון לחקר הרטוריקה)

הרצאת פתיחה זו חותרת להצביע על חשיבות הנאום הציבורי ככלי מעצב של הדמוקרטיה.

כפי שניווכח המילה היא אנחנו, היא אישיותנו, היא המשקפת אותנו. והיא גם בעוכרנו. מה יש בה במילה שהיא מהווה כוח לכשעצמו. איך מעוצב הנאום כדי להעביר מסרים, לעודד וללכד עד שהפך לאומנות בפני עצמה? והאם יש גבולות לשכנוע דרך הנאום? מה כוחו בהשפעה על אנשים, ולמעלה מזה איך מעוצב הנאום כדי לחדור לליבו של הקהל? אלו הן מהסוגיות המרתקות עליהן נשוחח: על כוחו של הנאום ועיצובו, על דרכה ומהותה של הרטוריקה.

המילים שאנו משתמשים בהן לעיתים בהיסח הדעת הן כוח, מילה היא בעלת אישיות. מילים מסוגלות ליצור ואף להבנות מציאות. ומבחר המילים תלוי בנו. וכול זה טמון במילותינו ודרך שימושנו במילים. איך אנו בוחרים את מילותינו ומשמיעים אותן לזולתנו. האדם הוא המילה והמילה היא האדם.

והאדם הוא המשרטט את המציאות.

ההיסטוריה האנושית היא גם היסטוריה של נאומים מעצבים. מצבים מורכבים, איומים, מלווים בנאומים של מנהיגים. ומנגד, חיינו הלאומיים משופעים בטקסים, בימי זיכרון, ונאומים נישאים. אירועים לאומיים וחברתיים משולבים בנאומים והנאומים אמורים לעצב דעת קהל, להתוות כיוונים של פעולה, להבהיר לציבור מצבים שנוצרו, לעודד. אפשר להגיד שכמספר האירועים כך הוא מספרם של הנאומים הנישאים. נאומים עשו ועיצבו היסטוריה וגיבשו את הרוח האנושית.

נדבר על סוגי שיח פומבי שיח אמוציונאלי עלול לחבל בשיקול הדעת, בניגוד לשיח של נימוס המכשיר את הקרקע להאזנה עניינית אוהדת תוך העלאת טיעון רציונאלי.

שיח ציבורי הוא מהלך אינטראקטיבי בין קהל לדובר ובין דוברים שונים. הרטוריקה חותרת ליצור קונצנזוס—הסכמה כללית. כלומר, הרטוריקה שמה דגש לא רק על התכנים אלא על הצורה: נימוס הצגת הדברים. יצירת אוירה נאותה המאפשרת האזנה בכבוד. היחס בין צורה לתוכן הוא פרק מרכזי של תורת הרטוריקה. הדוגמאות שילוו מדגימות את צומתי הדרכים הרטוריות של השיח הפוליטי חברתי. נזכור: חברת הגיונגל איננה זקוקה לרטוריקה. **הרטוריקה היא ביסודה טכניקה שאמורה לפעול בחברה פתוחה ודמוקרטית להביא להבנות הדדיות.**

גתי, י. 2009. **מילה בסלע. (עורך). הוצאת מכללת עמק יזרעאל.**

גתי, י. 2011. השיח הישראלי: רציונאליות מול אגרסיביות. חיפה: פרדס.

גתי, י. (עורך נלוה). לשמוע את האחר- לדבר עם כולם. פנים 56 (דצמבר 2011).

הרטוריקה של נאומי הבחירות של אובמה

א. קים

מכללת וינגייט

הרצאה זו נועדה לעמוד על כוחו של הנאום גורם שכנוע משמעותי וכגורם המקנה אימון בין הנאום לקהל. ההדגמה היא על פי נאומי הבחירות של ברק אובמה. בהרצאה אבחן את האמצעים הרטוריים הבולטים הבאים לידי ביטוי בנאומיו המרכזיים של אובמה, אציג מבחר, וננסה ליצור דגמים ותבניות, שיהוו בסיס פדגוגי ממנו ניתן יהיה ללמוד ולהקיש במסגרות החינוכיות.

"רטוריקה" שיחקה תפקיד משמעותי- קריטי בהשגת, מה שנראה היה לרבים כבלתי אפשרי, הניצחון המרשים של אובמה לבחירות לנשיאות.

אני מבקשת לבדוק את האמצעים הרטוריים השונים שבהם משתמש אובמה באופן כל כך מקצועי: הנרטיב האישי, השימוש במילה "לא", השימוש בחזרות רטוריות, במטאפורות, בקלישאות, בשאלות, בניגודים ועוד, אבל בעיקר הצירופים השונים של אמצעים אלו זה לצד זה, באופן כה מוצלח, ההופך את הקריאה או השמיעה של נאום אובמה לתענוג רטורי. אובמה לא המציא את הגלגל: כל האמצעים הרטוריים הללו ידועים, רבות נכתב עליהם בספרי הרטוריקה השונים, וניתן למצוא אותם בכל נאום של כל פוליטיקאי. אלא שאובמה לא עשה משהו שלא עשו לפניו, אבל הוא עשה זאת טוב בהרבה מקודמיו, או לפחות טוב יותר מיריביו, ובכך גדלותו.

פן אחד שלא זוכה להתייחסות בניתוח הרטורי הוא יכולתו של אובמה לשלב כמה אמצעים רטוריים באותו משפט או פסקה בצורה חופפת, ועל ידי כך להגביר את עוצמתו הרטורית של הנאום ולהביאו לשיאים חדשים. אנו רואים שימוש בכמה אמצעים רטוריים: הנרטיב האישי, שימוש במגבירים, ושימוש בניגודים לשם העצמה וכו'. דוגמאות נוספות יידונו בהרצאה.

אדון באמצעי רטורי אחר, לצד ניתוח ודוגמות מתוך הנאומים, ולבסוף אציג קטעי נאומים שבהם שלובים זה בזה יחדיו כמה אמצעים רטוריים, שמעצימים את האפקט הרטורי ומעלים את הנאום לדרגה של אומנות של ממש.

הרצאה משמעות פדגוגית בפותחה פתח להאמין בכוח הנאום ככלי קומינקטיבי ממדרגה ראשונה.

קיים, א. 2011. רטוריקה על כף המאזניים. תל אביב: אסיף.

שובם של הסופיסטים לשלטון באמצעות אמצעי התקשורת

א. רביד

מכללת סמינר הקיבוצים

טיעונים הם לא רק מילוליים, אלא יכולים להיות גם ויזואליים והם מרכיבים שפה טלוויזיונית. מאיפיוני הרטוריקה של התרבות הדיגיטלית. היום השיח מתרחש גם בתקשורת המשודרת והדיגיטלית, ובאמצעות בלוג, תמונה בודדת או טוויט (ציוץ) בן 140 תווים. ההרצאה דנה בהתפתחות השיח הציבורי בתקשורת, ובהתאמתו לזירה המגוונת והמשפיעה של היום.

בהרצאה אטען כי כל האביזרים האלה אינם תחליף לשיח אמיתי בחברה, המבוסס על כללי שיח ציבורי נורמטיביים ועל בסיס מציאת מוסכמות חברתיות משותפות. דעה זו מבוססת על הגישה הרטורית של אריסטו ופרלמן, המעלים את חשיבותה של נקודת מוצא מוסכמת, המבוססת על ערכים מקובלים בכל חברה - כתנאי מקדים להצלחת שיח בחברה. כמו כן, אעלה לדיון את חשיבות מקומה של הרטוריקה הקלאסית, בחיים החברתיים-פוליטיים-עסקיים של היום, בעידן של תקשורת מצולמת, טלוויזיונית, בעידן של הרשתות החברתיות והמדיה האינטרנטית.

חל מהפך בתחום הרטוריקה, כאשר הנואם ודבריו אינם פונים ישירות לקהל אלא הופכים לייצוג על מסך הטלוויזיה.

טיעונים הם לא רק מילוליים. טיעונים יכולים להיות גם ויזואליים והם מרכיבים שפה טלוויזיונית שהיא אתר (טופוס) בפני עצמו, בעל הנחות (דוקסה) ויזואליות מוסכמות מתחום ה- social semiotic והנחות טכניות מתחום אמנות הצילום בקולנוע, לפיהן הצופים מפרשים באופן אוטומטי את הייצוגים שהם רואים על המסך. המוסכמות הויזואליות מועברות לצופים באמצעות טכניקות צילום אשר מנהלות את ההתייחסות של הצופים אל האנשים המצולמים. ברצוני להרחיב עכשיו על מאפייני השפה הטלוויזיונית ועל פוטנציאל ההשפעה שלה על המכנה המשותף הישראלי.

יירגן הברמס (1989), פילוסוף גרמני, טבע את המושג אשר מגדיר נוכחות בחברה כנוכחות במרחב ציבורי רוחני, בו רצוי שכל אחד יוכל לקחת חלק, להביע דעה ולהשתתף בשיח מתוך דיון רציונלי ולקיים משא ומתן על נושאים מהותיים בחברה. את המשמעות המלאה של נעדרות או נוכחות בשיח בחברה מדגיש גם הברמס (1989), בתיאור השיח הרצוי במרחב הציבורי הרוחני של כל חברה. הברמס מצביע על חשיבות הנוכחות של קבוצות בחברה בשיח במרחב הציבורי ומזהיר כי הדרה של קבוצות מהשיח בזירה הציבורית, מסמנת התפתחות של שיח לא רציונלי במרחב הציבורי. אנשי רוח וחוקרים, כמו חיים פרלמן, אבי הרטוריקה החדשה, **ובישראל** - רות עמוסי, יהושע גתי ואחרים, העמידו על בסיס רחב יותר את דרישת אריסטו לבסס כל שיח בציבור על המוסכס בחברה. זאת הצעתי:

לתרגל דרכי שיח המעוררים הידברות, ולהתווכח על פי כללי תורת הרטוריקה גם הויזואלית ובכך להביע דעה נשמעת ולהיות נוכחים בשיח הציבורי.

1. וסרצוג וסרצוג-רביד, אורלי (2002). "רטוריקה של אמנות המופע במופעי החזרה בתשובה". ישראל בתחילת המאה ה-21. צ'ריקובר מוציאים לאור. גומא, סדרת מדע ומחקר
2. רביד אורלי. "אמנות השכנוע". מגזין סטטוס. אוגוסט 2009.
3. רביד אורלי. "שובם של הסופיסטים לשלטון". פנים 2011.

חשיבות לימוד השיח במסגרות החינוכיות

ש. שקד

מכללת כינרת - עמק הירדן

חקר השיח והתיאוריות החובקות אותו לדאבוננו לא זכה למקום של כבוד במנין המקצועות הנלמדים בבתי הספר, ונתח ההתייחסות אליו במסגרות האקדמיות הוא מזערי.

באמצעות הרצאה זו אני מבקשת להאיר את חשיבות ההתבוננות, הלימוד והעיון בחקר השיח במסגרות החינוכיות השונות.

הממשק האינטרדיסציפלינרי של הפעילות השיחית עם תחומי החיים השונים: חברה, תרבות, כלכלה, פוליטיקה, תקשורת ויחסים מחייב עיון ולימוד מובנים בעקרונות התיאוריה הסוציולוגית, שכן הבנה, התמצאות ומודעות לשיטה עשויים לקדם, לייעל ולשפר תהליכי חשיבה, תובנות ודרכי הפקת לקחים ומסקנות שהם בבסיס האיכויות של ההתמצאות האנושית בנפתולי מורכבות החיים.

נקודת המוצא התיאורטית לדיון בשיח ובריטוריקה היא התיאוריה הסוציולוגית¹ הכורכת יחדיו התפתחויות בתיאוריות של חקר השיח, תפיסות בסוציולוגיה וסיטיקה ומתודות בפרגמטיקה הלשונית².

במסגרת הרצאה זו נעיין בעקרונות של התיאוריה הסוציולוגית-פרגמטית הכוללת את ההיבטים הסמיוטיים, הסמנטיים, המעשיים והחברתיים של כל שיח באופן שניתן ללמוד ולהסיק מהם את היישומים והאיפיונים בסוגים השונים של תחומי הידע והאינטראקציה האנושית המאפשרת את קיומם.

על פי התיאוריה הסוציולוגית-פרגמטית, הלשון על מבניה הלשוניים-דקדוקיים ועל אוצרותיה הלקסיקאליים היא חלק בלתי נפרד מכל פעילות חברתית, שכן כל פעילות חברתית היא אוטומטית גם פעילות חברתית-שיחית. כלומר הלשון איננה גוף עצמאי, היא מתפתחת ומתממשת בתוך המגוון הגדול של הפעילות החברתית-שיחית בתחומי החיים השונים, בהתאם לצורכי השיח ולתנאי המיוחדים.

החברה הישראלית היא חברה רב-תרבותית מגוונת ובעלת צרכים רבים ומשתנים. לכן התשתית האידיאולוגית חברתית-תרבותית של השיח מכילה יסודות ערכיים רבים, אלה מציבים מגוון של מטרות ויעדים המתפרשים על פני רשתות חברתיות רבות ומסועפות שמייצרות באופן טבעי מגוון עצום של טקסטים מסוגי שיח שונים.

הוראת המדדים של השיח ויישומיהם על פי שיטת החקירה של התיאוריה הסוציולוגית-פרגמטית, קרי: הבנת התשתית האידיאולוגית-ערכית של טקסט, היבטים חברתיים-תרבותיים, מוקדים תימטיים, מבנהו הריטורי, שימושי הלקסיקליים והדקדוקיים, זירת ההתרחשות, מדד האתוס של הדוברים, מבנה הפוליפוניה והשפעתה ואופניו הריטוריים והדיאלוגיים מקבלים את גילוייהם במסגרות הקורסים השונים שבידי בהקשריהם העיוניים. הממצאים מלמדים על מסוגלות טובה יותר לתבנות תהליכי חשיבה, לתהליך הגיוני של האינטראקציה האנושית במסגרות הדידקטיות ובזירות השיח הכוללות, ולהתמודדות מושכלת יותר עם החומרים העיוניים הנדרשים ללמידה.

לימוד והתבוננות באירועי שיח שונים ובמדדים המאפשרים את קיומו בתוך ובכרוך לדיסציפלינה הסוציולוגית-פרגמטית באופן מובנה ורשמי מאפשרים הבנה של העולם, הבנת אושיות התרבות, הבנה של מוסכמות החברה וערכיה התרבותיים, הבנת מחלוקות שהם בבסיסם של משטרים דמוקראטיים, התמודדות עם פלורליזם חברתי, הנמקה של מצבים, בניית דיאלוג, ליבון נושא וחקירתו, הבנת דרכי חשיבה וטיעון המבנים ומעצבים את מקצועות הלימוד השונים: הסטוריה, סיפרות ואומנות,

Chetrit, J., "Tradition du Discours et de la Tradition dans les Communautés Juives du Maroc: Etude Socio-Pragmatique." In: *Communication in the Jewish Diaspora*, Sophia Menache ed. Leiden-N.Y-Koln: E.J. Brill, 1996, pp. 339-407.

² השיטות והעקרונות מסתמכים על מודלים פרשניים שהוצגו במחקריהם של שיטריט, בורדיו ואחרים.

פילוסופיה, תקשורת, מערכות יחסים במישור הציבורי ובמישור הבין אישי, פוליטיקה
ויחסים בין לאומיים.